

УДК 282 (477.4)

М. П. Саламаха,*аспірант Волинського національного університету ім. Лесі Українки*

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЧИНУ СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХІХ СТ.

У статті розглянуто особливості освітньої діяльності ченців Василянського Чину на Правобережній Україні наприкінці ХVІІІ – початку ХІХ ст., охарактеризовано основні засоби, які використовувалися ними для розвитку та поширення освіти на цих теренах, показано реакцію тогочасної влади на культурно-просвітницьку діяльність василіан.

Ключові слова: *Василіанський Чин, Російська імперія, Унійна церква, Правобережна Україна, шкільна освіта, духовна освіта.*

Образовательная деятельность ордена святого Василия Великого на Правобережной Украине в конце ХVІІІ – начале ХІХ века

В статье рассмотрены особенности образовательной деятельности монахов Василянского Ордена на Правобережной Украине в конце ХVІІІ – начале ХІХ ст., охарактеризованы основные средства, которые использовались ими для развития и распространения образования на этих поприщах, показана реакция тогдашней власти на культурно просветительскую деятельность василіан.

Ключевые слова: *Василианский Орден, Русская империя, Унійна церковь, Правобережная Украина, школьное образование, духовное образование.*

Educational activity of the Order of Saint Basil the Great on the Right-bank of Ukraine of the end of ХVІІІ – first third of ХІХ century

In the article are described the features of educational activity of Basilian monks on the Right-bank of Ukraine of the end of ХVІІІ – beginning of ХІХ century. There are also described the main means, which were used for developing and spreading the education, and the reaction of authority on cultural-educative activity of Basilians.

Key words: *The Order of st. Basil the Great, Polish-Lithuanian Commonwealth, the Russian empire, the Union Church, the Right bank of Ukraine, school education, spiritual education.*

Освітня діяльність є невід’ємною складовою внутрішнього життя

будь-якої церкви. Без її висвітлення неможливо повністю досягнути впливу, який вона мала на суспільне життя в цілому і на життя пересічних віруючих, зокрема. Особливо це стосується Греко-католицької церкви і Василіанського Чину, роль і місце яких в соціумі XIX ст. являються перспективною ділянкою сучасних історичних досліджень. Василіанський Чин – єдиний монаший орден у Греко-католицькій церкві на цей час – акумулював у собі церковну владу та культурно-освітні функції, спричинився до розвитку церковної освіти на землях Правобережної України, які перебували під владою Російської імперії.

Дослідження освітньої діяльності Василіанського Чину на території Правобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. знайшло відображення у працях українського дослідника В. Крижанівського [Церква у суспільно-економічному розвитку Правобережної України XVIII – першої половини XIX ст.], який описує модель навчання у василіан та світського духовенства. Також про освітню діяльність василіан в умовах Російського самодержавства, писала А. Святенко [Греко-Католицька і Римо-Католицька церкви в освітянській політиці самодержавства на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)] Дослідниця подає цілу низку законодавчих актів, прийняття яких спричинилося занепаду освітньої діяльності василіан; вона також простежила зміну вектора політики за правління різних імператорів.

Рід діяльності, в час, коли василіани перебрали на себе функції опіки шкільництва та розбудовували мережу шкіл досліджувала В. Лось [Освітня та видавнича діяльність Греко-Католицької Церкви (Правобережна Україна першої третини XIX ст.)]. Також великої уваги заслуговує праця польського історика отця М. Радвана [Bazylianie zaborze Rosyjskim latach 1795-1839.] в якій акцентував увагу на таких актуальних проблемах, як рівень освіти парафіяльного духовенства, розвиток церковної мережі шкіл. Дані про навчальний процес, кількість та склад учнів, а також статистику щодо кількості монастирів подає дослідниця Підлипчак-Маєрович [Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu.]. На думку більшості науковців саме, завдяки педагогічній діяльності Василіанський Чин зумів не тільки зберегти свої позиції, а й значно посилити їх у суспільстві на початку XIX ст.

Мета дослідження полягає у проведенні аналізу освітньої діяльності Василіанського Чину на Правобережній Україні наприкінці XVIII – початку XIX ст. Відповідно до мети поставлено такі завдання: охарактеризувати суть та особливості цієї діяльності; висвітлити основні напрямки і форми її роботи; визначити внесок василіанських монастирів у розвиток тогочасної системи освіти та розбудову мережі парафіяльних шкіл; оцінити роль василіанського духовенства у культурно-просвітницькій діяльності та підвищенні духовності суспільства.

Важливе місце в історії Василіанського Чину займає його культур-

но-освітня та виховна діяльність. Греко-католицька і Римо-католицька церкви мали давні традиції й досвід організації духовної освіти, започатковані на теренах Речі Посполитої. Прерогатива виховання юнацтва не тільки духовного, а й світського станів надавалася василіанам. Це було зумовлено широкими матеріальними можливостями монастирів у заснуванні і утриманні шкіл; високим освітнім рівнем ченців та священників, на яких покладалися не лише контролюючі, а й викладацькі обов'язки. Крім того, безумовний авторитет і повага до кліру парафіян сприяла успіху поширення освіти серед населення та вплинула на процес виховання в патріотичному дусі [5, с. 49].

На Правобережжі у XVIII ст. функціонувала широка мережа місцевих навчальних закладів, до яких належали єзуїтські колегіуми, новіціати (школи для молодих ченців), семінарії, духовні училища, засновані як чернечими орденами, так і місцевою владою.

Освітньо-виховна діяльність Василіанського Чину в цей час розвивалася у кількох напрямках: вихованні власних ченців; організації духовних семінарій для єпархіальних священників; колегій для світської молоді та парафіяльних шкіл [13, с. 156; 7, с. 239].

На початку 70-х років XVIII ст. в Речі Посполиті внаслідок ліквідації ордену Єзуїтів, було створено Едукаційно (Освітня) комісія – державний орган управління шкільною справою. На Комісію покладалося реформування системи освіти, а саме: секуляризація освіти та школи; оновлення навчальних програм за рахунок викладання основ природничих наук; запровадження навчання польською мовою та паралельне вивчення європейських мов. Відповідно до проекту Комісії територія країни поділялася на 10 округів, з них два – Вінницький та Волинський – були на українських землях, які входили до складу Речі Посполитої. Освіта була трьох ступеневою: вищі школи (університет, академія), середні (шестикласні окружні і трикласні підокружні) та парафіяльні (великі і малі) [2, с. 16].

У травні 1774 р. василіани подали Освітній комісії проект, який передбачав передачу їм 15 єзуїтських шкіл, разом з фондушем у Київському та Брацлавському воєводствах. Проте цей проект не отримав повного схвалення членів Комісії і василіани змогли розпочати навчання лише в трьох найбільших школах: у Барі, Острозі та Овручі.

Згодом до василіан перейшли школи в Бересті, Брацлаві, Вільні, Вінниці, Володимирі, Гродному, Дубні, Житомирі, Кам'янці-Подільському, Каневі, Кременці, Любарі, Умані, Шаргороді та інших містах [13, с. 165–166].

Завдяки своїм школам василіани зайняли міцні позиції у суспільстві. Популярність цих шкіл на українських землях пояснювалася тим, що місцева людність виявляла більшу довіру до монастирських шкіл, аніж до світських, а також тим, що значну частку учнів складали сини

греко-католицьких священників, а самі школи мали добре підготовлені педагогічні кадри [13, с. 166].

Вищу освіту греко-католицьке духовенство здобувало в спеціальних навчальних закладах, зокрема в Римі – у Грецькій колегії св. Атанасія та в Головній духовній академії при Віленському університеті (Головна Віленська семінарія). Їм були потрібні ґрунтовні знання, щоби потім провадити духовний вишкіл членів Василіанського Чину та єпархіального духовенства [13, с. 157]. Ніхто з католицького духовенства не міг займати вищих ієрархічних посад без навчання в цих закладах. Хоча відповідно до указу від 6 вересня 1795 р. греко-уніатське духовенство було позбавлене на незначний термін відправляти здібних випускників новіціатів та семінарій на навчання до Римської колегії, але вже за Олександра I василіани, як і раніше, посилали до Риму своїх послухників [1, с. 374].

Рядове духовенство вчилася здебільшого в духовних семінаріях василіан у Житомирі, Радомишлі, Луцьку, Кам’янці-Подільському [3, с. 22]. Крім того, василіани приготувляли кандидатів до свячень також у семінаріях у Володимирі-Волинському, Сержні, Холмі, Бучачі, Умані, Жировичах, Львові і Почаєві [7, с. 241–242]. Навчання в семінаріях тривало три роки і охоплювало догматичну і моральну теології, вивчення Святого Письма, історію Церкви, канонічне право, катехизм, вивчення літургії і низку світських предметів [5, с. 56].

На початку 1800 р. римо-католицький митрополит С. Богуш-Стренцевич звернувся до Павла I з проханням про необхідність покращення стану греко-уніатських семінарій. Для цього він рекомендував передати в їхнє користування майно двадцяти закритих василіанських монастирів, але не домогся своєї мети [1, с. 370]. Багато духовних семінарій були у такому занепаді, що більшість з них згодом була закрита, а частина змушена була утримувати себе за власний кошт. Разом з тим, окремих єпархіальних семінаристів, згідно з рішенням Капітули 1739 р., василіани навчали і в своїх студійних домах.

При семінаріях, а також більшості василіанських монастирів існували новіціати – школи для навчання кандидатів до чернечого життя. Новіціати мали чітко виражену програму і тривали один рік і шість тижнів, а для не священників – два роки. Перший новіціат відкрито ще 1613 р. в Битені (Литовська провінція), після 1748 р. – другий новіціат у Березвечі, а згодом у Вільні і Холмі. В Руській провінції до 1772 р. новіціати існували в Добромилі й Почаєві, а опісля – в Почаєві та Білостоці, а новіціат у Добромилі відійшов до Галицької провінції, яка відійшла до Австрії [7, с. 239]. На 1804 р. на території імперії діяло 12 новіціатів, з них в межах Луцької єпархії – три: при Кременецькому, Почаївському і Загорівському монастирях [4, с. 80].

Кількість кандидатів до чернечого життя не була значною: у новіціа-

ті при Кременецькому монастирі на 1800 р. налічувалося 13 послушників. Найкращі учні мали змогу продовжити навчання у вищих духовних навчальних закладах за кошти, які туди направляли монастирі [4, с. 80].

Ефективності навчання сприяло також запровадження філософсько-богословських студій, які діяли в різних місцях і з різним рівнем викладання. Так, в 1773–1774 рр. богословські студії були у Львові, Лаврові та Кам'янці; філософські – Тереховлі, Загайцях, Луцьку й Замості; риторика – у Білостоці, Мільчі і Сатанові [13, с. 157]. Для менш талановитих студентів мали бути зорганізовані дворічні студії в Тернополі, а пізніше в Сатанові і Кам'янці [7, с. 240]. У класі риторики, крім латинської, вивчали також німецьку й французьку мови, у класі філософії – математику, а теології – іврит, Святе Письмо та канонічне право. Під час вивчення моральної теології був також курс старослов'янської мови [7, с. 240].

Крім духовних семінарій, яких не вистачало для зростаючої кількості духовенства, освіту також можна було здобути в середніх школах (колегіях), які знаходилися на утриманні держави і монастирів. Наприклад, у Віленському навчальному окрузі, до якої входили і правобережні українські губернії, 50 із 75 шкіл були на утриманні монастирів, з них 26% від усіх монастирських шкіл католицьких церков мали василіяни. Цьому сприяла і урядова політика, адже ще за указом Катерини II від 1795 р. могли функціонувати лише ті василіанські монастирі, що займалися освітньою діяльністю. Загалом василіанські монастирі утримували 13 шкіл для світського юнацтва. У самій лише Луцькій єпархії на початок XIX ст. сім монастирів мали світські школи: у Барі, Умані, Каневі, Лисянці, Любарі, Володимирі та Овручі [4, с. 80]. На думку М. Підлипчак-Масрович, до 1795 р. василіани утримували 19 публічних шкіл, з них у Правобережній Україні, крім вже згаданих, – в Луцьку, Острозі, Шаргороді (закрита у 1795 р.) і Жидичині (відкрита у 1792 р.) [15, с. 46]. За даними, які подає о. І. Патрило, кількість шкіл наприкінці XVIII ст. становила понад двадцять, з них до Литовської провінції належало дев'ять шкіл, до Руської – десять, до Галицької – лише дві школи: у Лаврові і Дрогобичі [7, с. 243]. Школи діяли в Білостоці, Гощі, Жировичах, Збаражі, Кременці, Макіївці, Острозі, Почаєві та Шаргороді [13, с. 160].

У цілому у цих школах, за даними на початок XIX ст., навчалася в середньому по 200 учнів. Найбільша кількість зосереджувалася у Барі (897 чол.), Бучачі (800), Шаргороді (600), Любарі (500), Умані (400) [13, с. 160]. Усього, за даними 1822 р., у василіанських школах Правобережної України навчалася 2134 учнів [4, с. 80–81].

За викладацьким складом василіанські школи також займали пріоритетні позиції – на 1804 р. із загальної кількості викладачів Віленського навчального округу, що становила 254 осіб, викладачів-василіан

було 74 особи більше ніж у всіх інших монастирських орденах [4, с. 80]. В одній школі працювало по чотири-сім василіян.

Навчання у василіянських колегіях оплачували батьки учнів, окрім так званих фундушевих учнів, які були з бідних родин і утримувалися за кошти монастирів [6, с. 18]. За ці гроші, а також за власні доходи, монастирі купували книги, підручники, обладнання для математичних, фізичних та хімічних кабінетів, створювали шкільні музеї. Зокрема, навчальний план з математики василіянської школи в Умані був ширшим, ніж у Києво-Могилянській академії, а шестикласна школа Любарського монастиря, яка налічувала близько 500 учнів, мала добре обладнаний фізичний кабінет, хімічну лабораторію, ботанічний сад для практичних занять та бібліотеку на 17000 томів, що займала окремих кам'яний будинок. Василіани Любарського монастиря з 1805 р. до 1823 р. на книги та різні інструменти щорічно жертвували по 2000 злотих. Крім цього, монастир виділяв кошти і для будівництва бібліотечної зали та фізичного кабінету, який налічував більше 40 найменувань приладів. Слід відзначити і той факт, що овруцькі василіани за власний рахунок закупували фізичні інструменти в Парижі. Проте, незважаючи на ці здобутки у навчальній сфері, матеріальний стан шкільних приміщень візитатори оцінювали досить критично. Майже всі шкільні будинки були дерев'яними, а тому часто страждали від пожеж, як це сталося в Овручі (1809 р.). У Володимирі після пожежі 1794 р. приміщення не було повністю відбудоване, за свідченнями ще й у 1821 р. школи переважно не були окремою будівлею, а лише займали певну частину монастиря. Так, барські василіани упорядкували класи в одному з корпусів монастиря [4, с. 81].

Ефективною в освітній діяльності василіан була організація парафіяльних шкіл. Ще у 1615 р. митрополит Рутський отримав від папи дозвіл на відкриття шкіл для дітей. Перші з них були засновані у Вільні, Новогрудку та Мінську. Проте проіснували вони недовго. Причинами цього були: мала чисельність ченців (2–3 особи) у монастирських осередках (невеликі чернечі доми не могли утримувати парафіяльних шкіл); автономність монастирів та їх розсіяність по великій території; політичні зміни, війни і неприхильність влади до Василянського Чину [13, с. 162].

Після приєднання Правобережної України до Російської імперії частина навчальних закладів припинила своє існування. Діяльність збережених духовних училищ, новіціатів і семінарій коригувалася царським законодавством. Згідно з указом від 19 грудня 1797 р., церквам для підготовки осіб духовних станів дозволялося засновувати училища, загальний догляд за якими здійснювала Колегія духовних справ [8, № 18 286]. Указ від 19 грудня 1798 р. регламентував передачу освітніх закладів під владу єпископату, на який було покладено також обов'язок їхнього матеріального забезпечення [9, №. 18 504]. У 1801 р. семінарії зазнали ще більш централізованої організації управління, підпавши під

загальний контроль Римо-католицької духовної колегії. Керівництво всіх навчальних закладів зобов'язувалося складати щорічні відомості щодо кількості викладачів і учнів, перелік дисциплін, що викладаються, дані про успішність навчання учнів тощо. Ці дані подавалися архієрею, включалися до загального щорічного звіту і передавалися до Колегії, а звітди надходили до Сенату [5, с. 55–56].

Російське самодержавство, враховуючи рівень підтримки з боку населення Католицької та Уніатської Церков не наважилося ліквідувати підпорядковані духовенству школи. Водночас розуміючи важливість такого важеля впливу на суспільну свідомість, як освіта і можливість використання її в політичних цілях задля формування позитивного ставлення населення до самодержавної влади, уряд підтвердив право церков проводити освітянську діяльність, але у межах імперського законодавства, що передбачало зміну характеру навчання і підпорядковувало навчальні заклади державному відомству [5, с. 49].

Встановлюючи регламент для церков і монастирів 1798 р. російський уряд наголосив, що кожний чернечий орден має служити імперії і сприяти її благу, а саме: займатися викладацькою діяльністю чи виділяти кошти на утримання училищ. Загальний нагляд за роботою шкіл покладався на архієреїв, а коло предметів, “корисних суспільству”, єпископи мали погоджувати з цивільними губернаторами [9, №. 18 734]. Підтверджувалося також право власності монастирів та церков на володіння будинками, які визначалися для навчальних закладів, а також неможливість, фондущів, встановлених на їх утримання, бути використаними на інші потреби духовенства.

Імператорський наказ 1800 р. зобов'язав монастирі частину своїх доходів використовувати для створення шкіл для бідних дітей, а згідно з указом 1801 р., детальні відомості щодо всіх існуючих шкіл мали надходити до сенату від Колегії Юстиції і губернських правлінь [10, №. 19 335; № 19 748].

Після проведення загальноросійської освітньої реформи 1803–1804 рр. існуючі навчальні заклади було реорганізовано відповідно до нових правил і включено до системи народної освіти. На думку дослідниці А. Святенко, саме вони започаткували створення широкої мережі шкіл для народу на Правобережній Україні [5, с. 50].

Організаційні засади функціонування шкіл, їх улаштування, принципи управління й підпорядкування регулювалися низкою законодавчих актів. Указ від 26 січня 1803 р. “Про улаштування училищ” окреслював загальні орієнтири освітньої реформи, визначав попередні правила просвітницької діяльності, запроваджував ступеневу систему навчання, встановлюючи типи закладів: парафіяльні, повітові, губернські чи гімназії та університети [11, №. 20 597]. Відповідно до указу “Про заснування навчальних округів” територію імперії було поділено

на шість округів на чолі з університетом кожен. Київська, Волинська та Подільська губернії разом з іншими відійшли до складу Віленського навчального округу [11, №. 20 598]. Встановлювалася централізована ступенева підпорядкованість: Міністерство народної освіти – опікун університету й округу – Віленський університет – гімназії – повітові училища – парафіяльні школи [5, с. 50].

31 серпня 1807 р. набув чинності окремих статут для парафіяльних училищ у Волинській, Київській і Подільській губерніях, який надавав особливого значення контролю місцевого дворянства і духовенства. Відповідно до нього, у парафіяльних училищах, міських і сільських, які поділялися на великі і малі, мали здобувати освіту діти збіднілих дворян, ремісників і селян. Визначалося також, що в кожному приході має бути хоча б одна школа [5, с. 50].

Оскільки, встановлення широкої мережі парафіяльних шкіл потребувало значних матеріальних витрат, яких не було у казні Російської імперії, єдиним джерелом поширення початкових шкіл стали добровільні пожертвування.

Духovenство, намагаючись зберегти пріоритетне право в освітній сфері, брало на себе зобов'язання відкривати й утримувати школи відповідно до своїх можливостей і місцевих умов. Активно залучалося до справи і чернецтво, особливо Василянський чин, який здавна займався виховною діяльністю і мав широку мережу громадських і парафіяльних церковних шкіл. Католицькі ордени мали опікуватися парафіяльними школами у місцях, де були відсутні повітові училища і відкривати їх при монастирях.

Завдяки потужній матеріальній базі, духовенство змогло значно розширити мережу навчальних закладів. Якщо у 1803 р. на Правобережжі нараховувалося 43 училища, то на 1815 р. функціонувало вже 126 початкових шкіл, із них 85 – у Волинській губернії, 26 – у Подільській і 15 – у Київській. Протягом наступних років кількість парафіяльних шкіл постійно зростала і в 1830 р. на Поділлі їх діяло вже приблизно 120, а у Волинській губернії – 108 [5, с. 52].

Згідно з указом від 2 жовтня 1810 р. “Про василіанський духовний орден і училища залежні від нього”, контроль за василіанськими публічними школами мало здійснювати Головне управління духовних справ іноземних віросповідань [12 №. 24 366]. Крім того, залишалися відкритими лише ті школи, які мали достатній для свого існування фонд і необхідну кількість учнів. Виконання цього указу призвело до скорочення шкіл при василіанських монастирях. Всього у Віленському навчальному окрузі залишилося 12 шкіл, які утримували василіани: у Волинській губернії – чотири (при Почаївському, Любарському, Овруцькому і Володимир-Волинському монастирях), у Київській губернії – дві (при Канівському та Уманському монастирях), у Поділь-

ській губернії – одна (при Барському монастирі). Через непорозуміння з фондушем була закрита публічна школа при Кременецькому василіанському монастирі.

Проте розвиток системи освіти супроводжується поступовим обмеженням сферу діяльності духовенства. Відповідно до наказу 23 вересня 1818 р. навчальні заклади Київської губернії були вилучені з відомства Віленського університету “через його віддаленість і ускладнення через це управління ними”, і зараховані до Харківського округу. Згодом наказом 1831 р. до Харківського округу долучалися навчальні заклади Волинської і Подільської губерній. Офіційне пояснення уряду щодо проведення реорганізації полягало у необхідності посилити керівництво і способи контролю за шкільною освітою. У 1832 р. навчальні заклади Правобережжя увійшли до новоствореного Київського навчального округу [5, с. 52].

На посилення контролю за діяльністю навчальних закладів спрямовувалися й інші заходи, зокрема, призначення світських наглядачів в училища, що утримувалися духовенством, а також посилене вивчення російської мови.

Однією зі складових плану остаточного знищення Уніатської церкви шляхом приєднання її до пануючої православної, було змінення системи уніатської духовної освіти, відокремлення її від католицької і максимальне наближення до православної. У 1827 р., відповідно до імператорського наказу, спочатку було розширено мережу уніатських навчальних закладів. В кожній єпархії мала бути семінарія й початкові училища, в яких право безкоштовного навчання отримувало біле духовенство. Одночасно василіанські монастирі зобов'язувалися заснувати 13 училищ і утримувати за власний кошт від 10 до 20 дітей бідних священнослужителів. Надавався перелік дисциплін для викладання: слов'янська мова, церковний спів, богослужбові обряди й предмети, необхідні для подальшого навчання в семінаріях. Вже 1828 р. у зв'язку з ліквідацією Луцької єпархії і зарахуванням греко-католицьких парафій до Білоруської і Литовської, уніатські семінарії функціонували лише при кафедральних соборах в Полоцьку й Жировичах і були облаштовані за взірцем православних російських семінарій. У кожній з них на повному утриманні перебувало по 100 семінаристів і по 20 вихованців нижчих духовних училищ. Крім того, з 1829 р. припинялася практика здобуття вищої освіти у Головній Віленській семінарії, а також у Римі. Натомість кращих вихованців західних греко-уніатських семінарій мали відправляти для здобуття освіти в Московську чи Санкт-Петербурзьку Духовні академії [5, с. 57].

Отже, царський уряд намагався двома шляхами відділити Унійну церкву від Римо-католицької і максимально наблизити її до Православної. З одного боку, василіанські навчальні духовні заклади почали ре-

організовуватися на зразок православних училищ, а з іншого – почали створювати духовні училища і семінарії винятково для греко-уніатської духовної молоді.

Після придушення Листопадового повстання, упродовж 1831–1834 рр. були закриті василіанські публічні школи в Любарі, Овручі, Почаєві, Володимирі-Волинському, Каневі, Барі, Умані [14, с. 206].

Остаточо ж право освітянської діяльності Греко-католицька церква втратила внаслідок указу 19 грудня 1835 р, який всі уніатські училища підпорядкував веденню комісії духовних училищ [5, с. 58].

Отже, пріоритетним напрямком діяльності василіанських монастирів була культурно-освітня діяльність. Василіани досягли значних здобутків в організації навчальних закладів різних типів та виховній роботі. Ще у XVIII ст. вони відкрили духовні семінарії в Житомирі, Радомишлі, Луцьку, Кам'янці-Подільському. На початку XIX ст. при трьох монастирях (Кременецькому, Загорівському, Почаївському) діяли новіціати. Василіани організували також навчальні заклади світського характеру. Парафіяльні школи часто потерпали від нестачі коштів, натомість шестикласні школи були добре організовані, забезпечували достатньо високий рівень освіти з різних соціальних верств. У них вчилися католики, православні, уніати, а також юдеї.

Самодержавна влада приділяла підвищену увагу щодо діяльності духовенства в освітянській сфері. Розпочинаючи загальноосвітню реформу, уряд переслідував політичні цілі – використати навчальні заклади як знаряддя поширення свого впливу й авторитету серед населення. Дієвість заходу мала забезпечити мережа освітніх шкіл, якими на Правобережжі опікувалося римо-католицьке та уніатське духовенство. Через відсутність навчальних закладів у краї і нестачу світських викладачів влада була змушена залучати до виховного процесу духовенство, при цьому підпорядкувавши монастирські і церковні школи державному відомству.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ваврик М. Нарис розвитку і стану Василіанського Чина XVII–XX ст.: топографічно-статистична розвідка / М. Ваврик // Записки Чину Святого Василя Великого. (далі ЧСВВ). – Серія II. – Секція I. – Рим, 1979. – 217 с.
2. Енциклопедія історії України: В 5 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2005 – Т 3: Е–Й. – 672 с.
3. Крижанівський В. Церква у суспільно-економічному розвитку Правобережної України XVIII – першої половини XIX ст. – К. : Вища школа, 1999. – 127 с.
4. Лось В. Освітня та видавнича діяльність Греко-Католицької Церкви (Правобережна Україна першої третини XIX ст.) / В. Лось // Велика Волинь. – Житомир, 2004. – С. 240–247.

5. Святенко А. Греко-Католицька і Римо-Католицька церкви в освітянській політиці самодержавства на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / А. Святенко // Київська старовина. – 2009. – № 5–6. – С. 48–60.

6. Парадуха В. Освітня діяльність василіанських монастирів на Правобережній Україні наприкінці XVIII – 30-х рр. XIX ст. / В. Парадуха // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки: Історичні науки. – Луцьк, 2001. – № 5. – С. 16–19.

7. Патрило І. Нарис історії Василіан – 1743–1839. / І. Патрило // Записки ЧСВВ. – Серія II. – Рим : Видавництво ОО. Василіан, 1992. – 640 с.

8. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Первое. с 1649 по 12 декабря 1825 г. (в 45 т.). – Т. XXIV: съ 6 ноября 1796 по 1798 г. – СПб. : Типография II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. – 1830. – 871 с.

9. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Первое. с 1649 по 12 декабря 1825 г. (в 45 т.). – Т. XXV: 1798 – 1799 гг. – СПб. : Типография II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. – 1830. – 933 с.

10. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Первое. с 1649 по 12 декабря 1825 г. (в 45 т.). – Т. XXVI: 1800 – 1801 гг. – СПб. : Типография II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. – 1830. – 875 с.

11. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Первое. с 1649 по 12 декабря 1825 г. (в 45 т.). – Т. XXVII: 1802 – 1803 гг. – СПб. : Типография II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. – 1830. – 1122 с.

12. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Первое. с 1649 по 12 декабря 1825 г. (в 45 т.). – Т. XXXI: 1810 – 1811 гг. – СПб. : Типография II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. – 1830. – 944 с.

13. Шкраб'юк П. Монаший Чин отців Василіан у національному житті України / П. Шкраб'юк. – Львів: ВВП “Місіонер”, 2005. – 439 с.

14. Radwan M. Bazylianie w zaborze Rosyjskim w latach 1795–1839 / M. Radwan // Nasza Przeszłość. – Lublin, 2000. – Т. 93. – S. 153–225.

15. Pidżpczak-Majerowicz M. Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu / M. Pidżpczak-Majerowicz. – Warszawa ; Wrocław : PWN, 1986. – 271 s.